

Almanac de Interlingua

Numero 18 – April 2011

Editor: Cláudio Rinaldi (almanacdeinterlingua@yahoo.com.br)

Tupy or not tupy

“Nos ja habeva le communismo. Nos ja habeva le lingua surrealista. Le etate de auro. [...] Le magia e le vita. Nos habeva le relation e le distribution del benes physic, del benes moral, del benes dignitari. E nos sapeva transponer le mysterio e le morte con le auxilio de alcun formas grammatical. [...] Ante que le portugeses discoperiva Brasil, Brasil ja habeva discoperte le felicitate.” (Oswald de Andrade, in *Manifesto Antropófago*)

In 2003, São Gabriel da Cachoeira approbava le utilisation del idioma ñe'ëgatú in scholas, radios e altere situationes non-colloquial. Insulate in le angulo contermine inter Brasil, Colombia e Venezuela, le localitate amazonic esseva le prime del pais a admitter un lingua que non le portugese como coofficial. La vive circa 30 mille parlatores del tamben appellate *tupy moderne* o *lingua general amazonic*, un supervivente del ancian interlinguas indigena sudamerican.

Per plus que duo centennios, le prestres jesuitas esseva inviate al colonia con le mission de auxiliar a pacificar e catechisar le indigenas, facente plus facile le occupation e explotation del territorio. Con iste finalitate, José de Anchieta redigeva in 1556 *A arte da língua mais usada na costa do Brasil*, un manual de lo que illo appellava *lingua brasilica*. Anchieta esseva nate in Tenerife e parlava con fluentia le latino e ambe idiomas iberic, de modo que le pareva adequate utilizar parolas portugese e espaniol pro le conceptos alien al vita indigena. Iste libertate permitteva producer materiales de catechismo e bon litteratura – le missionario inclusive scribeva versos in le idioma. Le vocabulario basic, tamen, veniva del tupynambá – appellate *tupy ancian* per le linguistas hodiernes –, dialecto ja utilisate per le nativos como lingua franca in lor contactos intertribal.

Le familia tupyguarany, cuje linguas ha grande similitudine vocabular e structural, esseva tunc parlate in tote le costa atlantic e ancora al margine de fluvios major sudamerican como le Paraná, le Tietê, le Paraguay e le Amazonas. Lor typologia, commun al linguas agglutinante eurasic, es multo difficile pro non-nativos e demandava un grande effortio verso le simplification. Assi, Anchieta elaborava un grammatica modellate al tradition latin, resultante in un koiné accessibile tanto al colonisatores como al nativos.

Le nove lingua se expandeva con entusiasmo e esseva empleate inclusive inter le descendentes del colonos. Al fin de duo centennios de colonisation, on estima que non plus que 20 per cento del population de Brasil parlava portugese. Le 80 per cento restante utilisava solo linguas indigena o le *língua geral* – termino popular que se usava insimul con le denomination original in latino. Il non es exaggeration afirmar que Brasil se civilisava sub le idioma general del prestre Anchieta.

Statua del prestre jesuita José de Anchieta in le urbe costari Santos. Le idioma studiate e simplificata per le missionario supervive non solo in Amazonia con su variante *ñe'êgatú*, ma anque in le toponymia de tote Brasil. Ipiranga veni de *y pirang* (aquas rubie); Cajuru de *kaá yurú* (bucca del silva); Ibirapuera de *ybyrá puera* (bosco morte); Piratininga de *pirá tining* (pisce sic); Itaú de *itá u* (petra nigre); Maracanã de *maraká nã* (como un sonalia), Paraná de *pará nã* (como le mar). Ultra, le lingua portugese ipse incorporava alcun decenas de milles de parolas indigena. Alcun exemplos es *garapa* (succo de canna a sucro), *perereca* (rana verde), *tatu* (armadillo), *saúva* (formica rosse, ab *ysá yuba*), *mandioca* (manioc) e *piá* (puero). Le idiomas tupyguarany ha un sexte vocal representate per *y* o *ĩ*, cuje pronunciation se approxima al *ü* german. In portugese, iste phonema se accomodava a vices como *i*, a vices como *u*: le suffixo collective *-tyba* es presente in Curitiba (multe pinos) e in Ubatuba (multe canoas). Le augmentativo se indica per le repetition del ultime syllaba: de *ará* (parrochetto) on deriva *arará* (ara). Como il es commun al linguas agglutinante, on debe observar le harmonia vocalic: vocales oral e nasal non sole miscer se, e le affixos ha formas differente secundo le typo de vocal del radice. On attribue al linguas general certe habitos linguistic exclusive al portugese de Brasil, como le nasalisation excessive e le substitution del plural per formas collective.

Le constante presentia del nederlandeses e franceses divideva le dominios portugese in duo regiones distante e que poco se communicava inter se. Assi, le idioma general rapidamente se partiva in duo dialectos. Le *língua geral amazônica* invadeva le silvas ab le costa nord, ubi hodie se situa le statos Maranhão e Pará. Ab le sud del colonia, que tunc non passava multo del village São Paulo de Piratininga, le *língua geral paulista* ganiava spatios ancora plus vaste. Le matrimonios interracial es in grande parte responsabile per le diffusion de ambe dialectos. Le colonos veniva sol de Portugal, de modo que le influencia familiar super le infantes esseva totalmente materno, como observava le prestre Antonio Vieira, cognite scriptor e orator del epocha: “le familias del portugeses e del indios de São Paulo es tanto unite le unes con le alteres hodie que le sposas e filios se eleva mystica e domesticamente, e le lingua que on parla in dicte familias es lo del indios, e le portugese va le infantes aprender al schola.” Multe paulistas ganiava lor vita como exploratores de ricchessas in le *bandeiras*, aventuras longe e riscose per le interior del continente. Gratiis a lor expeditiones, le territorio del colonia se expandeva verso le west e le lingua general del bandeirantes attingeva areas remote usque al Amazonas – il ha mesmo relatos de aventureros que attingeva le Oceano Pacific! Equalmente, le miscigenation inter le colonos espaniol e le indios guarany faceva nascer un tertie lingua general que unificava tote le region comprise inter le Fluvio del Plata e le hodierna region Sud brasilian.

Statua del bandeirante Bartolomeu Bueno da Silva in le urbe Goiânia. Secundo le legenda, ille incontrava un village ubi le indias esseva riccamente adornate con objectos in auro. Como le nativos se refusava a dicer ubi illes obteneva celledo metal, le explorator plenava un bassinetto con brandy e lo incendeva. Le indios se terrea – illes non cognosceva le alcohol e imaginava tractar se de aqua in flammis! Sub menacia de incender le fluvios, le bandeirante obteneva le information que desirava, ma tamen entrava al historia con le supernomine que le dava le indios: *Anhangüera*, le diablo vetule.

Verso 1750, tamen, le marchese de Pombal, influente consiliario del corte lisbonese, opinava que le unification del vaste territorio de Brasil esseva le sol maniera pro conservar lo sub dominio. Iste argumento convinceva le rege *dom José I* a facer del portugese le idioma official, unic e obligatori in tote le extension del colonia, ultra banir le jesuitas “subversive” de tote le colonias portugese e prohiber le uso del linguas aborigine. Al mesme tempore, Brasil recipeva un grande quantitate de immigrantes portugese e african a causa del extraction de auro in le interior, lo que accelerava le decadentia del tupy, reimplaciate per le portugese como lingua franca – excepto in le insulate region amazonic. Le políticas linguistic de iste periodo transformava le idioma lusitan in un lingua global, hodie le tertie le plus parlate in le Occidente, con 240 milliones de personas. Illo es official in novem pais e in duo regiones autonomic disperse per quatro continentes, e es le idioma native de 99 per cento del brasilianos.

Le marchese de Pombal expulsa le jesuitas (1766), per le pintores francese Louis-Michel van Loo e Claude-Joseph Vernet. Le controverso statista deveniva celebre per extinger le Inquisition in Portugal e finir con le discrimination al neochristianos. De mentalitate pragmatic e liberal, ille habeva rolo fundamental in le reconstruction de Lisboa post le seismo de 1755 e le modernisation del pais. Tamen a ille se attribue le projecto de transferer le sede del imperio a Rio de Janeiro in caso emergentia, lo que se concretisarea in 1808, novem annos post su morte.

Assi mesmo, de tempore in tempore on propone que le linguas general debe resurger. Scriptores romantic como Castro Alves dedicava plure poemas al vision idealisate del indio bon, corrupte per le civilisation. Le poeta e scholastico Gonçalves Dias elaborava tamben un dictionario tupy-portugese. José de Alencar scribeva le novella *O Guarany*, que inspirava le compositor Carlos Gomes a producer su opera italian *Il Guarany* – e le club de football Guarani, fundate in 1911, debe su nomine a iste consacrate maestro, nate in su sede Campinas.

Le artistas moderne esseva particularmente insistente quanto al thema. In su libro *O triste fim de Policarpo Quaresma*, le scriptor Lima Barreto creava un ultranationalista tragicomic qui defendeva le substitution plen del portugese per le tupy. Non minus inflammate, Oswald de Andrade redigeva su *Manifesto Antropófago*, eternisante le calembour shakespearean “Tupy or not tupy, that is the question.” Su fratre Mário de Andrade inventava *Macunaíma*, “un heroe sin nulle character” qui representa le brasiliano typic secundo le vision del autor – le phrase characteristic del personage es *Ai, que preguiça!* (Ah, que pigressa!), e on suspecta que le parola indigena *aique* significa pigressa, lo que facerea nostre heroe duplemente pigre. Scripte in language dialectal e proponente un separation definitive inter le portugese de Brasil e de Portugal, le obra deveniva film e es lectura obligatori pro le examines preuniversitari.

Abaporu, dono del pictoressa modernista Tarsila do Amaral a su marito Oswald de Andrade. Le titulo tupy significa ‘le homine qui mangia’ e se refere al Manifesto Anthropophagic, redacte in 1928. Acquisite per un collectionator argentin in 1995 per 1,5 million de dollars, le canevas es exposite in le Museo de Arte Latinoamerican de Buenos Aires.

Actualmente, le aspiration al retorno del idioma ancestral perdit se ha manifeste plus communmente in le sphaera politic. Il ha per exemplo un lege que face del tupy un disciplina scholar in le stato Rio de Janeiro – cosa que nunquam se ha misse in practica. Ante poc menses, le municipio Tacuru coofficialisava le guarany, lingua tanto proxime al ñe'ẽgatú que lor parlatores pote comprender se sin multe difficultate. Le guarany es un del linguas national de Paraguay, con que Tacuru face frontiera, e es parlate per 85 per cento del population de iste pais. Un exemplo curiose de su uso occurreva in le ultime mundial de football, quando le jocator paraguayano se communicava in iste idioma sempre que confrontava adversarios de lingua espaniol. Solo quatro jocator del selection national non sapeva le idioma indigena – compara iste dato con le 27 per cento del population paraguayano qui non sape le espaniol. On ha debattite tamben le adoption del guarany como tertie idioma del Mercosud, presso al espaniol e al portugese, ja que illo es parlate per 5 milliones de personas in le pais membris e ja es official tamben in le provincia argentin Corrientes e in tres departamentos boliviano. Si tal iniciativas avantiara, qui sape si in le futuro le sonio del romanticos e modernistas se realisa e Brasil deveni novemente un nation plurilingue.

Iste mappa representa le provincias brasilian in 1709 e da un idea del distribution linguistic colonial. Le *língua geral paulista* dominava le immense area conquistate per le bandeirantes ab le village São Paulo de Piratininga. Le *língua geral amazônica* predominava in Grão-Pará. Le guarany esseva ancora le lingua franca in São Pedro e in le territorios espaniol circumvicin. Le portugese se firmava principalmente in le provincias litoral, specialmente post le expulsion del invasores nederlandese in Pernambuco e francese in Rio de Janeiro e Maranhão. Hodie, le populo de Paraguay denomina su lingua *abañe'êga* (lingua del gente). Inter le parlatores del tupy, le guarany es appellate *ñe'êgayba* (lingua mal), in opposition al designation *ñe'êgatú* (lingua bon), que illes da a lor proprie idioma. Pro le amazonicos, le guarany es mal perque sole incurtar le parolas, que suffre apocope de lor syllaba final. Compara: le parolas tupy *kuera* (ancian), *kurupyra* (diaboleto), *yaguara* (jaguar o can), *karayba* (europee, blanc), *pirapora* (plen de pisces), *ayura* (collo) deveni respectivamente in guarany *kué*, *kurupy*, *yaguá*, *karay*, *pirapó*, *ayú*.

Le *Comunidade dos Países de Língua Portuguesa* es un organisation intergovernamental create in 1996 pro le integration del países que ha le portugese como lingua official. Le communitate se formava con Portugal, Brasil e le cinque nationes african cognite per le acronimo PALOP (*Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa*), o sia Angola, Mozambique, Capo Verde, Guinea-Bissau e Sancte Thome e Principe. In 2002, anque Timor Est ingressava post obtener su independentia, e ab tunc le bandiera del CPLP ganiava un ala extra. Modeste al principio, le iniciativa ha recepte interesse de plure nationes, sia per le ligamines historic, linguistic o commercial. Guinea Equatorial, colonia portugese inter le 15^e e 18^e centennios, officialisava le idioma e vole devenir membro plen. Mauritio e Senegal entrava como observatores. Andorra e Luxemburgo, países con alte percentage de lusophonos, declara interesse tamben, assi como Australia, Venezuela, Romania e Ukraina, que ha recepte o inviate citatanos a países del communitate. Galicia (Espania) e Macau (China) es regiones autonomie de lingua official portugese, e tamben desira participar.

Le linguas general in le web

As *línguas gerais sul-americanas*, per le professor Aryon Dall'Igna Rodrigues, autor del libro *Línguas brasileiras*, in <http://vsites.unb.br/il/labind/lingerais.htm>.

Languages born of colonialism thrives again in Amazon, per le giornalista Larry Rohter, del *New York Times*, in <http://www.nytimes.com/2005/08/28/international/americas/>

28amazon.html?_r=1&ei=5090&en=2dbb31357d010164&ex=1282881600&partner=rssuserland&emc=rss&pagewanted=all.

In Wikipedia, vide anque le entradas *Nheengatu* in portugese e *Ñe'engatú* in espaniol. In le adresse http://wapedia.mobi/en/Old_Tupi, on trovava un entrada encyclopedic con explicationes del phonologia e morphologia del tupy ancian.

Tres pais in foco

Le notitario del ultime mense distaccava le sublevation contra Muammar al-Gaddafi (translitterate anque Kadhafi o Qaddafi), qui ha occupate le presidentia de Libya ante quaranta-duo annos e reageva con violentia contra le oppositores a su regime. Con lor base in le urbe Benghazi, le rebellos dominava le parte est del pais e altere urbes importante, ma esseva repulse a 30 kilometros del capital Tripole e debeva dunque retraher se. Post duo septimanas de hesitation, le Consilio de Securitate del Naciones Unite stabliva un “zona de exclusion” a fin que le fortia aeree loyal al presidente non pote attaccar le population civil. Initialmente identificate con le movimientos popular pro democratia in curso per tote le mundo islamic, le conflicto se disveloppava verso un guerra civil e, postea, in un guerra plus del potentias occidental contra un pais islamic.

Libya declarava su independetia de Italia in 1951, comenciante tunc un monarchia constitutional e hereditari sub le rege Idris. In 1969, le militar Muammar al-Gaddafi commandava un colpo de stato contra le rege. In 1977, le dictator cambiava le colores panarabic del original bandiera libyan a un peculiar rectangulo verde, e le nomine official del pais deveniva Grande Republica Socialista Popular Arabic Libyan. Ora le ancian bandiera es usate como symbolo per le revolutionarios.

Le 11 martio, un seismo de 8,9 grados con epicentro a 130 kilometros del urbe Sendai causava grande devastation in Japon. A illo se sequeva un tsunami e centos de altere tremores, causante alarmante accidentes in le central nuclear de Fukushima, al nordest del insula Honshu. Comparate al accidente de 1986 in Chernobyl, in le ex-Union Sovietic, illos ha menate alcun governamentos europees a revider lor planos pro le uso del energia nuclear. Le governmento japonese considera le danos tanto grave como los suffrite durante le Secunde Guerra Mundial, quando le statouniteses faceva exploder duo bombas atomic in Japon. Le pais es situate in le confluentia de quatro placas tectonic, lo que rende sovente le macroseismos.

Le Dalai Lama annunciava le ultime 10 martio que vole abdicar le governmento tibetan. Le chinesi, qui invadeva Tibet in 1950 e ha controlate le pais ab tunc, exige submitter le veniente incarnationes del Dalai Lama al approbation per lor governantes. Le leader tibetan suggere le nomination de un representante electe democraticamente, assi que ille conservarea exclusivemente su position spiritual ante le buddhistas. “Nulle systema governamental pote assecurar stabilitate e progresso si illo depende de un persona, sin supporte e participation del populo in le processo politic. Le governmento de un sol persona es anachronic e indesirabile”, affirmava ille in un message inviate al parlamento tibetan, exiliate in le urbe indian Dharamsala.

Duo sports in foco

Iste martio se realisava in Brasil le prime Mundialito de Clubs de Football de Plagia. Le competition reuniva dece equipas europeas e americanas, que prestava lor traditional camisas con intention que le sport deveni tanto popular al nivello del clubs como illo ja es inter selectiones national. Le jocos eveniva in un plagia del barrage Guarapiranga, in São Paulo, con equipas formate per draft, o sia le distribution del athletas inter le clubs participante de modo a equilibrar le competition. Post octo dies de confrontationes, Vasco da Gama batteva 4-2 al Sporting Portugal in le final.

Con quaranta-tres dies de duration, le 10° Cuppa Mundial de Cricket arriva a su final le 2 april, quando India e Sri Lanka se confronta per le titulo in Mumbai. Organisate cata quatro annos, le mundial ha loco iste vice in tres sedes e include quattuordec selectiones participante. Popular in diverse ex-colonias britannic, le cricket ha certe curiositates, como matches durante usque cinque dies e selectiones plurinational. Lo del Indias Occidental, per exemplo, representa quindec nationes e dependentias caribe.

Messages al editor

Per Richard Sorfleet:

Multe gratias pro le copia electronic de AdI 17 in le qual tu ha consecrate le edition actual al disveloppamentos e al observationes sur le Medie Oriente, que depois de revoltas popular trans le region es ora plus cognoscite in le Occidente, e sperabilemente plus comprendite in loco del notitias incessante sur le 'guerra sur le terror' e le islamismo militante que se cela sub cata lecto in Washington DC como le monstro noctural de infantes. Le parola le plus commun que io audi de amicos arabe es le respecto e pro illes e pro lor cultura, e le manco de isto in le Occidente. Del puncto de vista del lingua international, on es celere a describer le heritage greco-latin, ma pauco sur le contributiones del arabe a iste internationalitate in le mantener de un centrismo occidental plus confortabile in le renascimento carolingian que le conviventia iberic. Assi, nos ha besonio de un nove 'conviventia' con le mundo arabe como nos entra plus profundemente in le 21^e seculo, e un fin al imposition sur ille mundo que era le marca del epocha colonial e del hegemonia industrial de Occidente. Nos non pote parlar del principios del democratia athenian sin cultivar los, e iste opportunitate sera le sol durante nostre generation.

Per Cícero Moraes:

Salute! Con le edition de martio io apprendeva plure nove parolas e me admirava con alcunos. Io appreciava le foco al paisas de cultura arabic. Le Almanac es "antennate" con le novas e veni plen de informationes interessante. Multe gratias!

Io es que debe regratiar vos per le gentil parolas. Il es un ver satisfaction saper que mi travaglio ha essite utile de alcun maniera.

Solution del test

In le edition passate del Almanac, on proponeva un test de cognoscentia del leaders politic musulman. Ecce le sequentia correcte de respostas: 4-5-7-0-1-2-3-9-8-6.